

Doktori értekezés tézisei

Filinger Margit

Mese, novella, mesenovella

Ludwig Tieck elbeszélései egy műfaj változásainak tükrében

Szeged, 2009

1. Az értekezés tárgya

A *Mese, novella, mesenovella* című doktori értekezés Ludwig Tieck néhány olyan elbeszélését vizsgálja, amelyeket maga a szerző jelöl a címben megadott elnevezésekkel. Az értekezés szerint a Tieck által használt műfaji kategóriák segítségével jól követhető a mesei műfajnak az a változása, amely főként a csodás elem gazdag variálhatóságában érzékelhető, és ennek révén jól megismerhető a szerző világszemlélete.

A vizsgálódás középpontjában egy költői világ feltárása áll, és ehhez a tevékenységhez a bonyolultsága miatt egy vezérgondolat jelenléte szükséges, amely a törekvés megvalósítását hivatott támogatni. Ennek a világnak a fő kérdésköre ugyanis a határ-tapasztalat és az ezzel együtt felvetődő egyéb problémák, mint például szakadékok és mélységek jelenléte az emberi pszichében, illetve a problematika ábrázolásával együtt járó kérdések: hol a határ fikció és valóság között, a mese és a hétköznapi, hallgatás és beszéd vagy éppen a műfajok között? Ez a felvetés indokolja a műfaji választást, hisz a mese tartalmaz egy olyan, szinte állandó elemet, amely a határátlépéseket lehetővé teszi: a csodás elem a legjobban variálható narratív eszköz. Ez a vezérfonal, amelynek segítségével a fenti bonyolult problematikát megérteni és magyarázni próbálja a dolgozat. Egyes kutatók szerint is az elbeszélő Tieck fő témája az ábrázolás határait és lehetőségeire való reflektálás, amit egy olyan műfaj, mint a mese, lehetővé tesz.

Ebből következően a dolgozat fontos tárgya az is, hogyan tágíthatók a műfaji határok, jelen esetben a novella irányába, ha ezzel az említett tematikát tovább variálhatja és ismételheti más-más szinteken az adott költői világ. Az elemzett művek között ezért találhatók olyanok is, amelyeket novellának nevezhetünk, de amelyekben a csodás variációja szintén jelen van. A kutatás külön foglalkozik mesék és novellák értelmezésével, jelen dolgozat viszont szeretné bebizonyítani, hogy a két műfaj ezen az egy ponton szorosan kapcsolódik egymáshoz, ezért állítja, hogy ugyanannak az eszköznek folyamatos jelenlétéről és továbbfejlesztéséről van szó. Az értekezés kiindulópontja egyrészt tehát műfajelméleti, valamint mesekutatással foglalkozó hagyományokat is figyelembe vevő elképzelés, másrészt annak a vizsgálatát is feladatának tartja, hogy mennyiben előzi meg és folytatja ezeket a tételeket a kor arculatát meghatározó, az értekezés fő témáját kitevő elbeszélésekre is hatást gyakorló néhány elmélet, illetve konkrét mű ugyanebben a műfajban. (Novalis és Goethe művei)

A vizsgálódás arra is kitér, mennyiben hasonlít ez a műfaji választás a Goethe-kor törekvéseihez, és mennyiben tér el attól, vagyis hogyan lesz sajátosan egyedi, ami egyben azt is jelenti, mi az a jelenség, ami a tiecki világ bizonyos részeit ma is aktuálissá teheti. A cél eléréséhez számos korabeli elméleti és néhány jellemző prózai művet is fel kellett használni. Tieck művei közül azok az elemzés tárgyai, melyeket ő maga mesének nevez – *Volksmärchen von Peter Leberecht* 1797, *Phantasmus*, 1812-1816 – a későbbi, drezdai alkotói korszak némely, novellának nevezett darabja szintén beilleszthető a felvázolt cél elérésének feladatkörébe.

A dolgozat foglalkozik a mesenovellák jelenségével, amelyek Tieck késői korszakára jellemzőek, és ahol kísérletet tesz az addigi műfaji változtatások szintézisére, illetve összegezi az állandó problematika fő vonásait. Mindhárom esetben a Tieck által használt műfaji elnevezéseket használom. Ennek oka, hogy a meghatározások között meglehetősen nagy a sokféleség, és egyáltalán nem helytelen a szerző által használt fogalmakat alkalmazni, amennyiben a szerző maga is alkotott elméleteket a műfajokkal kapcsolatban, illetve ha tudatos összefüggésre törekvéssel állunk szemben.

Mivel a Tieck-életmű egészére jellemző a mese műfajának tisztelete, a tárgyhoz tartozik ennek a fent említett törekvésnek a bizonyítása. A korai *Die Freunde* című mesével kezdődően a *Phantasmus*-meséken át a drezdai korszak novelláival együtt a késői korszak mesenovelláig és novelláig ennek a műfajnak a tiecki világhoz igazodó átváltozásai nyomon követhetők.

Az értekezés tárgya, mint már említettem, épp ezért a novella műfaja is, hisz ezt Ludwig Tieck – és néhány műfajelméleti szerző, pl. Andre Jolles – szintén a mese rokonának érezte, illetve a novellai műfaj és a mese rokoni vonásainak említése nélkül érthetetlen lenne a mesenovella szintézisre törekvő jelensége.

A téma előzményeivel kapcsolatos kutatás is próbál választ kapni arra a kérdésre, hogy miért is ragaszkodik Tieck a mese műfajához, vagy hogy miért jellemző ez az epikai forma voltaképpen az egész Goethe-korra. (Arendt: *Der poetische Nihilismus in der Romantik. Studien zum Verhältnis von Dichtung und Wirklichkeit in der Frühromantik*), de a válasz nem egyértelmű. (A mese egyrészt romantikus odafordulás valamihez, ami egy eltűnt időre nyílik, másrészt felfedezheti az ember a mesében a romantikus elvágódás költői megvalósításának közvetítőjét. A műfaji keveredésről, mint tipikusan romantikus jelenségről, az a véleménye, hogy ez a valóság és a költészet között létező dualizmus tükré; a csodás elem a mese legfontosabb alkotóeleme, mert ez a többé már nem áthidalhatatlan szakadékot, amely a felvilágosodás régi nemzedékével szemben létezett, fejezi ki.)

Az egyik leghasznosabb, a nagyobb alkotói korszakokat bemutató mű a nyelvi reflexióval kapcsolatos (Brecht: Die gefährliche Rede. Sprachreflexion und Erzählstruktur in der Prosa Ludwig Tiecks), ez viszont nem foglalkozik a mesékkel. A Tieck-mesék struktúráját alaposan vizsgáló szakirodalom is tanulságos (Ingrid Kreuzer: Märchenform und individuelle Geschichte. Zu Text-und Handlungsstrukturen in Werken Ludwig Tiecks zwischen 1790-1811), de nyitva hagy olyan kérdéseket, mint a népmesei vonások erős jelenlétének vizsgálata Tieck műmeséiben. Mivel műmesék vizsgálatáról van szó, érdemes a kutatás azon részeit is megemlíteni, ahol az irodalmi mesét nem mint önálló műfajt elemzik (Tismar: Kunstmärchen), hanem különböző nézetek, filozófiai, esztétikai, vallási esetleg pszichológiai gondolatok médiumaként értelmezik; ez, jelen értekezés témáját tekintve, szintén hasznos elv.

Több kutató álláspontja szerint egy műfaj változása hosszú idők során lehetséges. A műfaj túlélését az biztosítja, ha csak bizonyos alkotóelemek változnak. (Freund, Hoffmeister) Mindkét műfaj középpontjában, és ez a változatlan alkotórész, az esemény áll (Jolles). Az is lehetséges, hogy e két régi műfaj egymáshoz közelít, de nem mindig világos, mi is jön létre ilyenkor. Egy valami egyértelműnek látszik: a mese és a novella kereszteződésében a népmese elveszíti meghatározó jegyeit. (Jolles) Ami létrejön, az nem egy ellen-műfaj, mivel a szerkezete hasonló, és más elemek is megmaradnak a műmesében: a csodás pl. csak annyiban változik, hogy a mesehős másképp viszonyul hozzá. Nincs különösebb ok arra, hogy ezt az újonnan létrejöttet önálló műfajként kezeljük, bár alapvetően más elnevezés illeti meg. (Tismar)

A csodásnak ebben az új mese-formációban inkább narratív funkciója van, és ezzel megfelel a kor követelményeinek, amikor is a célját veszített ember elidegenedése az elbeszélések központi témája. A csodás tehát lehet a narratív lehetőségek újszerű eszköze, és ugyanakkor meghatározhatja a műfajt is. Ez is lényeges megállapítás a későbbi elemzéseket figyelembe véve, hisz Tiecknél is találunk a csodás narratív funkcióban történő felhasználására nem is egy példát, és természetesen főként epikai művekben.

A romantikát nagymértékben érdeklő reflexió kérdésének részletes vizsgálatáról le kell mondania a dolgozatnak. Amennyiben viszont érinti a fent leírt feladatot, természetesen kitér olyan jelenségek vizsgálatára, mint amilyen az önreflexió és az ezzel kapcsolatos elbeszélői módok. A kutatások egy része épp azt bizonyítja, hogy a romantikus műmese a modern novella előfutára. Másrészt a mese a korai romantikusok esztétikai nézeteiben különleges szerepet játszik. Elméleteikben, Novalisnál különösen gyakran, nem is annyira műfajról van szó, amikor meséről beszélnek, sokkal inkább egy olyan formáról,

amely ősi természet- és művészet - felfogásoknak a forrása lehet, és így egy újszerű reflexiónak is az eredete. Reflexió, nyelv, nyelvi határok, az irodalmi fikció határai – ezeket a területeket is érinti a dolgozat, ezekkel a korábbi kutatási irodalom főként esztétikai jellegű művei foglalkoznak. (Frank: Einführung in die frühromantische Ästhetik) Narráció és reflexió témában a korai romantika szintén előfutára a modern epikának, erre is találunk példát a forrásokban (Eifler: Die subjektivische Romanform seit ihren Anfängen in der Frühromantik. Ihre Existenzialität und Anti-Narrativik am Beispiel Rilke, Benn und Handke). Sok helyen támaszkodott jelen értekezés a csodás jelenségével foglalkozó elemzésekre, mivel ezt a területet sokan, sokféleképpen feltárták (Stahl: Das Wunderbare als Problem und Gegenstand der Deutschen Poetik des 17. und 18. Jahrhunderts, Stamm: Ludwig Tiecks späte Novellen. Grundlage und Technik des Wunderbaren, Wessolek: L. Tieck oder Der Weltumsegler seines Innern. Anmerkungen zur Thematik des Wunderbaren in Tiecks Erzählwerk)

Jelentős a szakirodalomnak az a része, amely az egyes Tieck-mesék vizsgálatával foglalkozik. Különösen népszerű a *Der blonde Eckbert*, a *Der Runenberg* vagy a *Die Elfen*. Kevesebben vizsgálták novelláit és mesenovelláit, de együtt, a háromféle epikai műfajt egymással összehasonlítva alig néhányan. (Találhatunk utalásokat a *Das alte Buch oder die Reise ins Blaue hinein* című mesenovella és a *Der Runenberg* közötti rokonságra, vagy említenek források egyezéseket a *Der blonde Eckbert* és az *Eigensinn und Laune* című elbeszélések között, de mélyebb elemzésnek nem bukkanunk nyomára.)

Nem képezi az értekezés fő tárgyát néhány kikerülhetetlen kérdés, mint például a reflexió kapcsolata a romantikus irónia jelenségével, de ezekre is kitér az értekezés, amennyiben ezek összefüggenek a műfaji témával és a csodás elemmel, amelyek segítségével a Tieck – epikának ezeket a kisebb darabjait a folyamatosság jegyében vizsgálni lehetséges.

2. Az értekezésben alkalmazott módszerek

Az értekezés elsősorban összehasonlító elemzéseket tartalmaz. A szakirodalom követésekor főként azoknak szenteltem nagyobb figyelmet, amelyek a tiecki világot már nem ellentmondásos és megmagyarázhatatlan jelenségként értelmezik, hanem sokkal inkább a sokszínűségét helyezik előtérbe, és az ezzel járó változást vizsgálják, miközben a gyökerekhez való változatlan hűséget is észreveszik. Ebből a szempontból alig van szakirodalom, amely a folytonosságra való törekvést bizonyítottan látná. Éppen ezért a vizsgálat módszere olyan összehasonlító elemzés, amely a proppi mesekutatásban jelent meg először, és amelyhez hasonlót szeretnék, ha nem is teljesen követve őt, alkalmazni. Mivel módszere a goethei morfológiához kapcsolódik, ennek említése és értékelése is, mint a kor lényeges része, témája a dolgozatnak. Ez az eljárás ugyanis a művet mint egy rendszer konstrukcióját vizsgálja, és ennek segítségével látom megvalósíthatónak egy látszólag gyakran változó költői világ állandóságának leírását.

Ez a, lényegét tekintve goethei morfológiai eljárásból alapuló módszer azért is látszott logikusnak, mert a dolgozat elsősorban meséket vizsgál, ám teljes egészében mégsem vihető át a romantikus művészek összehasonlításának esetére. Hasznos azonban ennek a módszernek egy alapvető elemét alkalmazni bármely irodalmi szöveg feltárásában - ezt mai elemzők is megteszik (Bernáth Árpád: *Sprachliche Kuntwerke als Repräsentationen von möglichen Welten*) - és ez a közös alkotórész, a választott művekben ugyanabban a funkcióban fellelhető állandó elem jelenlétének a vizsgálata.

Mivel jól látható, hogy nem csupán egy műfaj problematikájáról van szó, pontosan meg kell fogalmazni a műfaji elnevezéssel kapcsolatos megjelenéseket Tieck itt vizsgált prózai műveiben:

1. A mesét, mint műfajt a költő elméleti szinten tárgyalja: ez a jelenség előfordul tisztán elméleti írásokban és fikciók részeként mint egy figurai beszélgetés témája.

2. A 'mese' szó, mint nyelvi eszköz, egy szókép része. Ez esetben is szerepet játszhatnak a meséről, mint műfajról alkotott nézetek.

3. A műfaji keret használata és tágítása fikatív elbeszélésekben.

Ehhez járul még az is, hogy a kort meghatározó gondolkodók, így Novalis szerint, az igazi mesének azt a feladatot is be kell töltenie, hogy a jövőt bemutassa, tehát profétikusnak, ideálisnak és abszolútnak kell lennie, és az igazi meseíró épp emiatt a jövő látnoka. Ennek eléréséhez a módszert is megmutatja, ezt nevezi 'romantizálásnak', ami annyit jelent egészen röviden, hogy a világnak, ahhoz, hogy visszakapja eredeti varázsát,

vissza kell adni neki csodás és titokzatos lényegét. Ez esetben nem is műfaji kérdésnek látszik a mese meghatározása, hanem inkább filozófiainak. Nem kerülhető ki azonban az ő felfogása sem, hisz a tiecki 'csodás' ezzel a módszerrel számos rokon vonást mutat.

Mindhárom fent leírt eset arra utal, hogy a jelenséget a többféle megközelítés révén tematizálja Tieck több helyen. A három eset vizsgálatához választott vezérfonal, mint már említettem, a mesei műfajra többnyire jellemző csodás elem, amelynek szintén három felhasználási módját lehet rögzíteni:

1. Beszél a jelenségről, mint esszéíró a Shakespeare-tanulmányban.
2. Ábrázol olyan világokat, amelyekben a csodás szerepet játszik: mesék, mesenovellák
3. A teremtetett fikciókon belül önreflexív módon kezeli a csodás jelenséget: novellák, mesenovellák.

A három fajta megközelítési mód között nincsenek éles határok, hisz az esszé maga is olvasható önjellemzőként.

Bár némely szakirodalom a csodás elemet nem feltétlenül tartja a mesei műfaj fő jellemzőjének, és valóban léteznek mesék csoda nélkül, de mégis ez az egyik legfontosabb műfaji meghatározó a varázsmesében, amelyhez a Tieck-mesék nagyon közel állnak a természetfölötti lények fellépése és az általuk kiváltott események leírása miatt.

Jelen dolgozat esetében a csodásnak, mint mesei műfaji jellemzőnek a kisebb epikai művekben való erőteljes vagy kevésbé meghatározó jelenlétének, módosulásának, vagy épp alig észrevehető, de funkciójában azonos meglétének vizsgálatáról van szó, hogy ily módon áttekinthetőbbé váljék az olvasó számára is egy sajátos költői világ, melynek alapvető és állandó témája a határ – élmény. A csodás elem használata épp ennek a témának az alapos körüljárását teszi lehetővé: a csoda ugyanis (vagy: a megmagyarázhatatlan) eljuttatja a történetek hőseit ahhoz a bizonyos határhoz, melynek átlépése vagy nem átlépése a közös témája ezeknek a műveknek. A szakirodalom is foglalkozik ezzel a kérdéssel, de csupán a novellaelmélettel kapcsolatban merül fel, ezért egészíti ki ezt a dolgozat: egyetértve azzal, hogy a novellai figurák fő problematikája a nyelvi kifejezés, a kimondhatatlan elmondása készíti őket a végsőkéig elmenni, ám arra is alkalmas a mesétől kölcsönzött csodás elem, hogy ugyanazt a határ – kérdést – feszegetse. (Brecht: Die gefährliche Rede) Ahogy Tieck maga fogalmaz: a novella műfaját alkalmasnak tartja arra, hogy a szokványos megjelenítéseken túllépjen, és ennek előzménye a mesei csodásban található. Új formával kísérletezik, miközben a régi

eszközeit és fő problematikáját variálja tovább. Érdekes módon ezzel ő maga nem követ el igazi műfaji határátlépést, ennek bizonyítása is jelen dolgozat célja.

Mivel a csodásnak, mint már az előzőekben szó volt róla, hatalmas irodalma van, a jelenség irodalomtörténeti és esztétikai hátterét is némileg feltárja a dolgozat, de csak a tárgyhoz tartozó mértékben. Ugyanígy jár el az egyéb forrásokkal: a mesekutatás is beláthatatlan, épp ezért ebből is kizárólag csak az irodalmi jellegű munkákat vette figyelembe az értekezés, tehát a mese néprajzi, pszichológiai vagy kultúrtörténeti vonatkozásai, az értekezés tárgyát tekintve, kevésbé játszanak szerepet. A mese ősi műfaj, tehát az archetípus vizsgálata kikerülhetetlen egyes esetekben, pl. Goethe *Das Märchen* című művének elemzésekor. Egyes képek metaforaként fordulnak elő a novellákban, épp ezért ezek értését is megkönnyítette az eredeti jelentés ismerete, illetve más művészeti ágakban vagy éppen a pszichológiában való előfordulásuknak a Tieck - műben hasonlatos jelentés - tartalma.

A csodás népmesei lényegének vizsgálata a kezdete a további összehasonlításoknak, hiszen ennek tükrében lehet bizonyítani nemcsak az állandó elem folytonosságát, hanem a népmesével való mélyebb rokonságát, ahogy ezt egyes szakirodalmak is javasolják. (Kreuzer: Märchenform und individuelle Geschichte) Mivel a csodás elem megjelenésének is rendkívül sok megjelenési formája van, az összevetések itt is szűkíthetők olyan csodás tényezők elemzésére, amelyek a novellákban is gyakrabban előfordulnak, mint például a találkozás vagy az átváltozás/megváltozás, a helyszínek - erdő, város, hegy – variációi hasonló jelentésben. A tiecki novellaelmélet külön fejezetben kap helyet a dolgozatban, így ennek az elméletnek a konkrét novellákon való alkalmazása, épp a teóriában fellelhető központi helyet elfoglaló csodás miatt, hétköznapi csodás elnevezés alatt lényeges vizsgálati része a dolgozatnak. Továbbra is szem előtt tartva a mesével való rokonságot, az összevetés igyekszik az új, műfajhoz jobban igazodó mozzanatok is megérteni, mint például az elidegenedés érzésének ábrázolása vagy az egymás megértésére képtelen novellai figuráknak a mese hőseihez hasonló célt tévesztett beszéde vagy cselekedete. A novellák kiválasztásakor a fő szempont szintén a módosult mesei csodás jelenléte volt.

Némely szakirodalmi felfogás szerint a késői mesenovellában még egyszer a régi *Phantasia* - hangnemet üti meg Tieck. Egy műfajelméleti szakember igazából nem mindig képes őt valamilyen műfajcsoportba besorolni, így azután kénytelen a csodás fogalmával szembenézni: pszichológiai szempontból Tieck csodásról szóló elmélete a lelki egyensúly tana. A csodás iránti érdeklődése ugyanis nem más, mint az irracionális pszichológiája.

(Ralf Stamm) Stamm a korai művek és az öregkori novellák közti különbséget is elemzi, vagyis a mindkét korszakban fellelhető csodást. Azt állítja, létezik Tiecknél a saját korai műveivel szemben egy bizonyos távolságtartás, és a csodás melletti kitartását egy szinte tudattalan romantikus tradíció tüneteként magyarázza. Mindezzel ellentétben jelen dolgozat épp azt állítja, hogy tudatos folytatás ismétlés révén van jelen Tieck műveiben, ezért marad az összehasonlító módszernél a mesenovellák és az utolsó fejezet három, korszakokat átölelő elbeszéléseinek vizsgálatakor.

Peter Wessolek kiemeli, hogy Tieck hangsúlyozza saját művének egységét és idéz egy előszóból, amit Tieck írt egyik kötete elé, mely szerint célja a kezdetektől fogva egy és ugyanaz, és nem tartozik azok közé az írók közé, akik a későbbi alkotói korszakukban a kezdeteket tagadják. Erre egyik bizonyíték épp a 'Wendepunkt' és a csodás elem egyesítésének vagy közelítésének a ténye lehetne, de ezzel kapcsolatban nem egységes a szakirodalom. Wessolek szerint sem létezik a szakirodalomban kielégítő feltárása annak a ténynek, hogy Tieck műveiben a csodás kezdetektől fogva az elbeszélés központi helyet elfoglaló előmozdítója lenne.

Tehát mivel műfaji kérdések fontos szerepet kapnak jelen dolgozatban, azt a két, Tieck által mesenovellának nevezett művet is indokolt vizsgálni, amelyek így, egymással és az előző művekkel összehasonlítva, nem szerepelnek a kutatásokban. A két mű annak bizonyítására is alkalmas, hogy Tieck számára nem létezik a céltalan keveredés műfajok között, miközben a két műfaj annyira közeledik egymáshoz, hogy a másik határát súrolja, vagy éppen átlépi. Esetleg csak ironikus beszéd formájában jelenik meg a kor szisztémái ellen, de az alkotó úgy szerepelteti e kettőt egymás mellett, hogy pontosan lehet látni a határt, vagy amennyiben átlépi ezt, ismeri a visszafelé vezető utat. Mindez ráadásul összhangban van a csodáshoz való ragaszkodással.

Összehasonlítás a módszer az elbeszélési módok vizsgálatában is: egyrészt a kor sok újdonságot és a mai kor olvasója számára meglepően modern elbeszélői módokat fedezett fel, másrészt ez Tieck művészetében összefügg a műfaji választással, ami egyben önreflexió is, és a csodás itt is szerepet játszik, narratív eszközzé válik. Ehhez választanom kellett egy olyan novellát, amely elsősorban azért íródott, hogy ezeket a kérdéseket felvesse és meg is válaszolja. (*Das Zauberschloss*) Logikus ez abból a szempontból is, hogy a 'mese' nem csupán, mint műfaj jelenik meg a tiecki világban, hanem mint nyelvi jel: metaforája pl. az elbeszélés nehézségeinek, vagy negatív értelemben a nem-igaz/fiktív történetnek, ami az irodalmi beszéd lényege. Ebben a fejezetben a reflexióval kapcsolatos kutatás összefoglalása, illetve a korai német romantikában létező fontos helye kap

hangsúlyt, hogy azután a sajátos tiecki önreflexió jobban érthetővé váljék. Az összevetés bizonyítani igyekszik, hogy a kortársak és Tieck számos ponton találkoznak, de ez utóbbi el is tér a többitől, hisz még kötődik a felvilágosodáshoz, ugyanakkor ez valódi romantika, realista vonásokkal kiegészülve, mindez, mint az egész 'Frühromantik', a modernség előfutára is egyben.

A csodás elem mesékben és novellákban való előfordulását vizsgálja tehát az értekezés, de ezen belül próbál más-más nézőpontokat találni az egyes művek részletesebb elemzésekor, majd az értekezés utolsó fejezetében három alkotói korszakot átfogó epikai alkotást vizsgál, mintegy döntő bizonyítékként a tudatos folyamatosságra való törekvés hangsúlyozására. Ezúttal az a szándék lebegett a dolgozat szerzője előtt, hogy a szakirodalom által az éppen csak felvetett egyezések jelenlétét két műben alaposabb vizsgálat tárgyává tegye, sőt ki is egészítse egy harmadik művel, amely egyben a tiecki mű záró darabja is. Az összehasonlításakor a csodás vizsgálata nem annyira döntő már, hisz ezeket a műveket ebből a szempontból korábban is említette a dolgozat, inkább más, szintén gyakran előforduló állandó elemeket vizsgál itt, amelyek viszont bizonyító erejűek: ha ugyanis egyfajta elbeszélői eszköz gyakran ismétlődik, azt joggal nevezhetnénk unalmasnak vagy ötlettelennek, folytonos önidézőnek vagy új gondolatra képtelennek. Ha viszont az ismétlés az emlékezés kényszere és a felejtés hibája miatt megy végbe, mint a három elbeszélés esetén, akkor tudatos szerzői szándékról, és szakadatlan figyelemfelkeltésről lehet szó: elvárás az olvasó felé, hogy vele együtt gondolkodják a határok kérdéseiről.

3. Az értekezés eredményei

Az értekezés fő feladata annak a kérdésnek a megválaszolása volt, hogy Tieck kisebb prózai művei vajon miért fordulnak oly gyakran a mesei műfaj felé, és mennyiben határozza meg ez a jelenség a költői világ egészét. A válasz keresése közben talán fény derült arra, hogy a keresés az egyik fő érdeme ennek a romantikus életműnek, melynek itt csupán részletei kerültek vizsgálatra. Emellett az általános megállapítás mellett léteznek konkrét eredmények is az értekezés szerzője számára:

1. A mesei műfaj hagyományainak megőrzése és, a fő műfaji jellemzők megtartása mellett, ezek bővítése révén egy sajátos világ tárult fel, ami érthetőbbé tesz sok mellékjelenséget: szerkezetében és képi világában egy Tieck-mese jobban emlékeztet a népmesére, mint sok más korabeli mese. A kutatás ezzel kapcsolatban nem tartalmaz állásfoglalást, esetleg csak irányt mutat errefelé. (Ingrid Kreuzer javaslata alapján is célszerű ezeket a műveket meseként olvasni.) Ezzel függ össze az a jelenség is, hogy sokféle elnevezést aggatnak Tieck kisebb elbeszéléseire; jelen dolgozat ezért használja következetesen Tieck saját műfaj-neveit.

2. A népmesével való mélyebb rokonsága miatt csak látszólag, csupán bizonyos jelenségeiben hasonlít a Tieck-mese Goethe és Novalis meséihez. (A mese Novalis számára egyébként sem műfaji fogalom, hanem sokkal inkább a romantika egyik tételét követi: szintézise műfajoknak, és ez lenne a legjobb módszer a valóság ábrázolásához.) A Novalis – eszmék közül a helyes észleléssel kapcsolatos jegyzetek azok, amelyek visszhangra lelnek a Tieck – mesékben és novellákban: ki képes ugyanis a szellem minden megnyilvánulását érteni és egyáltalán észrevenni Novalis szerint? Természetesen a költő, aki a világot egy gyermek szemével látja. A jobb látás gondolata a *Töredékekben* gyakran a gyermeki szemlélettel összefüggésben bukkan föl. A gyermek az egyetlen lény, aki a világot még csodaként éli meg, meseként, ő tehát még érti annak eredeti lényegét. A világ, mint mese, nem tesz fel kérdéseket a származással kapcsolatban, a gyermeknek minden magától értetődő, mint a népmese hőséne. Novalis nagyra értékeli ezt a gyermeki tulajdonságot, és ezen a ponton valódi rokonság vehető észre a kor két költője között.

Főként a csodás elem alkalmazásakor látható ez, amely műfaji állandója a tündérmesének, de Tiecknél a novellában is megjelenik ugyanabban a narratív funkcióban, miközben a novellai műfajban kapcsolódik, Goethe novelláról alkotott elképzeléseihez, illetve gyakorlatához.

3. Az értekezés folyamán bizonyítást nyert a feltevés, hogy Tiecknél tudatos törekvés van jelen a mesei eszköztár alkalmazásában: nem a kezdetekhez tér vissza, amikor az életmű végén ezeket az eszközöket még mindig használja, hanem mindig is jelen voltak, csak az idő múlásával más-más árnyalattal gazdagodtak, míg végül szintézis-teremtésre is alkalmasnak találta ezeket. Ennek bizonyítására valóban az az összehasonlító módszer tűnik a legalkalmasabbnak, amelyre javaslatot a kor legnagyobb alkotója, Goethe tett, amikor megalkotta a minden tudományban használható morfológia elméletét. Az állandó jegyek keresése és megtalálása látszólag különböző epikai művekben a szövegek sokkal mélyebb rétegeit képes feltárni, és így az adott világ – a határok átlépésének lehetőségei – kérdésfelvetésének megértéséhez is közelebb visz. Bizonyos kutatásokban a Tieck – novellák egyes jelenségeire úgy reagáltak, hogy ismeretlennek vélték az okát például a furcsa átváltozásoknak, amelyek igazából nem azok. Az itt alkalmazott módszer segítségével talán ezek a megmagyarázhatatlan jelenségek is világosabbá válnak. (Christoph Brecht szerint pl. az *Eigensinn und Laune* esetében ismeretlen marad az oka, miért nem ismerik fel egymást a figurák, az értekezésben használt módszer segítségével ez azonban érthetőbbé válik.)

4. Eredménynek tekinthető az is, hogy újra felmerült a német korai romantika modernségének a kérdése. Ezt a tényt a szakirodalom sem vonta soha kétségbe, különösen, ami a művek narratív és reflexiós elemeit illeti, de Tieck neve Novalis és a Schlegel-fivérek neve mellett ritkábban kerül említésre, talán épp a meséhez való ragaszkodása vagy nyelvi leleményei miatt. Pedig ez utóbbi, vagyis a nyelvi szkepszis és az ezzel összefüggő elbeszélői módok még sok továbbgondolásra adhatnak okot. Ugyanis ezen a téren is, bár kapcsolódik eszmei társaihoz, eltér Tieck véleménye, amely tény további kutatásokhoz vezethet.

A bujkáló elbeszélő, a gyakori játék a fiktív szerzővel és az olvasóval szintén a modern irodalom kedvelt eszközei közé tartoznak. Tieck azért jut el az elbeszélés, a korban talán végsőnek tartott határáig, mert legfőbb érdeme a folytonos keresésben rejlik, amelynek érdekében még a félreértést is hasznosnak tartja. Ezért is mondhatjuk talán, hogy korának költőihez és gondolkodóihoz képest ő sokkal nagyobb optimizmussal rendelkezett a nyelv használatának határait illetően.

4. Az témához kapcsolódó publikációk jegyzéke

1. Mese a meséről: műfaji kérdések Goethe *A mese* című műve alapján. In: A meseszöveg változatai: mesemondók, mesegyűjtők és meseírók. /Szerk.: Bálint P./ Debrecen: Didakt, 2003. 185-197. p.
2. Egy csodálatos könyv: Novalis *Heinrich von Ofterdingen* című regényének egy fejezete. In: Könyv és Nevelés. 2004. 6. 1. 76-83. p.
3. A Grimm-mese: emlékezetünk őrzője. In: Csodaceruza. 2004. 3. 12. 37-39.
4. Die Kunstlehre des Sturm und Drang und ihre Spuren in der Ideenwelt von Goethe, Schiller und Nietzsche. In: A tűnékeny moralitás.- Die flüchtige Moralität. /Szerk. Czirják József/ Kaposvár: KE-CSPFK, 2002. 105-116. p.
5. „A mese a költészet kánonja”. A német korai romantika esztétikája Novalis művei alapján. In: „Az erkölcs szépsége”. Nemzetközi Erkölcs-, és Művészetfilozófiai és Nevelési Konferencia. Kaposvári Egyetem Cs. V. M. Pedagógiai Főiskolai Kara 2003. aug.- 27-29. /szerk.: Czirják József- Földes Tamás/. Kaposvár, KE-CSPFK, 2005. 541-545.p.
6. Das Scheinlebendige bei Ludwig Tieck. In: Marionetten und Automaten. Beiträge des Symposiums ungarischer Nachwuchsgermanisten. Szeged: Klebersberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2008. 72-86.p.
7. Der Raum als Metapher menschlichen Verhaltens. In: Gelebte Milieus und virtuelle Räume. (Hg. Klara Brezeviczy und Peter Lökös) Berlin: Frank& Timme, 2009. S. 93-105.
8. Kultur und Gedächtnis: Der autobiographische Diskurs in der österreichischen Kultur und Literatur. Riga: 9-12. 10. 2008. Vortrag: Das Auto-Dokument und seine Anfänge in der Frühromantik. (Konferencia-kötet: megjelenés alatt)